

Un manuscrit inèdit de Joan Binimelis a l'Arxiu Torrella

GABRIEL ENSENYAT PUJOL

L'Arxiu de Can Torrella, depositat a l'Arxiu del Regne de Mallorca, conté entre els seus rics fons un volum miscel·lani, potser autògraf, del primer historiador del regne, Joan Binimelis.¹ La seva signatura és AT 646. Es tracta, com veurem tot seguit, d'un conjunt de textos diferents, que fan referència a matèries molt diverses, i, intercalats, hi ha fulls que, a mena d'apunts, recullen qüestions de caràcter científic o bé simples frases, versos o comentaris. No tots els escrits són originaris de Binimelis, sinó que també hi ha còpies de peces anteriors. En aquest cas, sempre són d'obres literàries.

El manuscrit amida 28x22 cm. El seu estat de conservació en general és bo, tot i que la tinta a vegades ha transparentat els folis, cosa que sovint en dificulta la lectura. Només el f. 1 conté alguns forats. Les pàgines no estaven numerades originàriament; la numeració actual és moderna, a llapis. La lletra és la cursiva humanística habitual del segle XVI, sempre de la mateixa mà.²

(*) Llista d'abreviatures emprades:

cap.: capítol.

etc.: etcètera.

Expl.: explícit.

f.: foli, folis.

Inc.: incipit.

pàg.: pàgina.

p. e.: per exemple.

BSAL: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.

¹ Sobre Binimelis hi ha un cert nombre de treballs. Només pel que fa als més recents, podem remarcar els següents:

Antonio CONTRERAS MAS: "Geografía y Medicina en el Renacimiento mallorquín: el historiador Joan Bautista Binimelis", *BSAL* 49 (1993), 451-484.

Eulalia DURAN: "Joan Binimelis i la guerra de les Germanies a Mallorca", *Randa*, 12 (1985), pp. 89-123; i «Joan Binimelis i la seva Història de Mallorca», *BSAL* 49 (1993), 485-496.

Gabriel ENSENYAT PUJOL: "Quina acceptació tengué la *Història del Regne de Mallorca* de Joan Binimelis?", *BSAL* 49 (1993), 497-510.

Antoni Lluís MOLL BENEJAM: "La Història General del Regne de Mallorca de Joan Binimelis: entre el patronatge municipal i l'eclesiàstic", *Actes del I, II i III Col·loquis sobre Art i Cultura a l'època del Renaixement a la Corona d'Aragó*, Tortosa, 1996-1999, 317-324; i "La geografia renaixentista en la *Història general del regne de Mallorca* de Joan Binimelis", *Recerques*, 40 (2000), 117-134.

² De fet, Binimelis, si n'és el copista-autor, era afeccionat a la còpia manuscrita de textos antics. Joaquim M. Bover, a l'entrada que dedica al sacerdot i mestre de gramàtica de la primera meitat del segle XVI Jaume Romanyà, ens diu el següent sobre aquest autor: *La única producció suya que hemos visto de esta clase, es una comedia muy parecida á las de Plauto y Terencio, dividida en cinco actos y cada uno en escenas, que encontramos años há, de letra del cronista Binimelis, escrita en folio, entre los desechos de*

A continuació descriurem totes les parts del llibre, fent-ne una mínima descripció, a fi que hom pugui tenir una notícia més o menys cabal de cada un dels textos. Al final incloem l'*incipit* i l'*explicit* dels escrits que tenen una estructura compacta.

F. 1-17: Tractat de la precedència entre Espanya i França, de Joan Binimelis.

Està escrit en castellà, amb un gran nombre d'anotacions al marge, les quals indiquen mitjançant referències el lloc on són publicades les cites que fa l'autor o les opinions que recull (*p. e.*, «Guisiardino, tomo 2º, fol. 131»; «Alonso Venero, fol. 75, 100», etc.). Al final de tot el text (f. 17), indica: «Fou acabat lo present tractat en Roma als 20 de mars 1571», i reitera a final de pàg.: «Est Joannis Binimelis». Segueix una llista dels autors citats (f. 17v), entre els quals figuren clàssics (*p. e.* Herodot), medievals (*p. e.* Isidor de Sevilla, Alcuí, Jaume de la Voràgine), humanistes (*p. e.* Guicchiardini, Lucio Marineo Siculo) i contemporanis (*p. e.* Pere Antoni Beuter).

Val a dir que Binimelis dedica els caps. XXXIX – L del llibre V (tom III, pàgs. 446-471) de la seva *Història del regne de Mallorca* a la mateixa qüestió³, amb tota una argumentació, a l'estil de l'època, favorable a la precedència per part d'Espanya sobre França.

Inc.: «Por que el v[ul]go aze muchos discursos sobre el negocio de la precedencia entre España y Francia he querido [s]eriosamente ver lo que se p[uede] desir y escrevir sobre ello».

Expl.: «sant Francisco de Çaragoça, están 4º santos, los dos frayles mártires y un fray Nicolás, santo cosinero de los frayles y más un obispo santo llamado fray Aguas».

F. 18-33: Lo compendi.

Es tracta d'un text de preceptiva trobadoresca, del segle XIV, redactat per Joan de Castellnou. En relació amb d'altres versions⁴ aquesta còpia presenta la particularitat d'esser escrita en un català molt menys occitanitzat que l'original i, per tant, molt més planer.

Inc.: «Aquest és lo compendis de la conexença dels vicis que-s poden endevenir en los dictats del gay saber axí fora sentença com en sentença».

Expl.: «En l'autre procés emperò que havem fayt en procehir no-ns em gardat sinó dels vicis de sentensa e de falsies, car en semblan cas no és hom depús tenguts. Emperò si-ns hom peccat en res volem estar a correctió d'òmens entendens. Finit és lo Compendi. Deo gracias».

una biblioteca antiga de la villa de Felanitx (Joaquim Maria BOVER: *Biblioteca de escritores baleares*, II, Palma, 1868, pàg. 291).

³ Seguim l'única edició publicada: *Nueva historia de Mallorca y de otras islas a ella adyacentes*, Palma, 1927.

⁴ Vegeu-ne la relació a Gabriel ENSENYAT I PUJOL; Joan MAS I VIVES; Joana M. MATAS I ALOMAR; Antoni MUT I CALAFELL: *Cançoner Aguiló*, Palma, 2000, 17-18.

F. 33-33v: Regla que féu en Ramon de Cornet.

De bell nou són regles adreçades als trobadors per tal de compondre correctament els seus poemes, escrites en vers pel poeta Ramon de Cornet, autor que va viure durant la primera meitat del segle XIV. Fou un dels fundadors de l'escola de Tolosa (1323) i, a més de diverses composicions poètiques, ens deixà un *Doctrinal de trobar* (1324), al qual pertanyen aquestes normes, i que el 1341 comentà Joan de Castellnou.

Inc.: «Als trobadors vuylh far / regles que per trobar / lor enseny romans fi / però ja del llatí».

Expl.: «e vida molt rosa / senyors dins en Tolosa / són faytes les presents / l'any de M e trecents / e vint-e-set dessus / no us vull re dire plus / que-n vós hiray veser / se deu vindra plaser». I conclou: «És plagada, és la paucha regla que féu en Ramon de Cornet».

F. 34: Cansó fayta per mossèn Johan Sist, preveyres de València a la sor de la Senhora Dona Blanca, reyna de Sicília.

És aquesta una típica composició religiosa d'influència tardotrobadoresca. L'autor, molt poc conegut, era beneficiat de la catedral de València i sabem que va escriure peces de tenor popular.⁵ Quant a la destinatària, Blanca de Navarra, reina de Sicília, es tracta de la segona esposa de Martí el Jove, amb qui es casà el 1403. Va viure entre 1385-1441. Després d'enviudar (1409) governà l'illa fins 1415, quan es casà amb el futur monarca catalanoaragonès Joan II. Fruit d'aquest matrimoni va néixer el príncep de Viana.

Inc.: «Le Dieus d'amor, qui-ls fis ayman convida / e-l sieu rich joy, e dolçamén reclama / me constrench fort, e lo voler m'enflama / que chan de vós, flors de virtuts garrida».

Expl.: «aisí per vós e per vostr'ordenansa / prendo lusor, manta dompne donzelha / dins vostre cort, on bes (?)⁶ aybs (?)⁷ fan estendre / si que d'un coch,⁸ hom no les pot reprendre / car semblan vós, no fa de may novella».

F. 34r-v: Qüestió moguda per l'onrat en Benet Taulari, notari de Ayafons, del gay sauber.

Són un seguit de comentaris sobre l'art de trobar, en vers.

⁵ Al *Dietari del capella d'Alfons el Magnànim* (edició de Josep SANCHIS SIVERA, València, Acció Bibliogràfica Valenciana, 1932, 112) trobam una anotació de l'editor a l'apartat sobre *Festes de l'entrada de Ferran I a la ciutat de València, el 23 de desembre de 1414*, on llegim: *A Joan Sist, autor de les cançons que cantaven els fadrins que anaven a els entramesos i el que imaginà aquests, li donaren 30 florins.* (Dec aquestes informacions al professor Antoni Ferrando, de la Universitat de València, qui molt amablement me les ha facilitades).

⁶ Lectura poc clara. Pot esser *bes*, és a dir *béns* en occità?

⁷ Error per *mils*?

⁸ No sembla que fos aquest el mot original; potser *d'un lloc?*, *d'un poch?*

Inc.: «Leys q'am de cor, forment per fina forsa / masat gran carch, q'en breus mots l'asclay resta / el diga se [...]»⁹ estorca / mas ses falhir clarament departisca».

Expl.: «Reys d'Aragó qui d'onor fayts empresa / e Dieu sopley vos don s'amor durable / perquè legís joya tan agreable / quantre plus grans el món no u és entesa».

F. 35: [En blanc. Només hi ha escrit al principi: «Lo compendi del gay saber de poesia»].

F. 36: [Llistes, breus, d'autors que han tractat temes diversos]

Semblen apunts de l'autor. A l'angle superior esquerre llegim: «Inconsulte inconsiderateque videbimus», i al dret: «Conjunitio _ cum novas solet afferre legis hec inferiora». Relació:

F. 36r., part superior: hi ha algunes frases soltes, sense sentit entre elles.

a.- F. 36r., part central: hi ha unes breus llistes de: «Authores qui contendunt aquam omnium rerum esse principium» i «Authores contententes ignem rerum omnium esse principium».

b.- F. 36r., a l'últim quart de f., i escrit en un sentit invers hi ha una llista de: «Authores qui aliquando affirmarunt medicinam esse mechanicam et non liberalem artem». Si bé enmig hi ha una separació mitjançant dues línies horitzontals (verticals segons el sentit natural de la pàgina), el que segueix sembla ser-ne una continuació, que finalitza a l'altra cara del foli.

c.- F. 36v: diversos escrits més, emmarcats dins quadres que consisteixen en breus poemes o frases.

F. 37-50: Medicorum nomenclatura per Alphabetum eorum scilicet quorum opera adhuc apud nos extant, authore Joanne Benimelis.

És un catàleg de metges, ordenat alfabèticament, de tots els temps i llocs. Conté informacions sobre les seves obres més importants i altres aspectes de la seva faceta. Està escrit en llatí.

Inc.: «Abenguesit sive Albenguesit cuius librum habemus de facultatibus medicamentorum et ciborum a Geraldò Cremonensi ex Arabico in latinum conversum vide et Serapionem li. Simplicium cap. 120».

Expl.: «Vidins florentinus cuius vertionem libri de Ulceribus Hippocratis habemus: item de fracturis, de officina medici ac de articulis Valerius Centannius, qui nonnulli Galeni opera latine transtulit».

F. 50-56: Mulierum non vulgariter doctarum nomenclatura, authore Joanne Benimelis.

És una relació de dones doctes, ordenada alfabèticament, amb indicació del seu espòs i d'altres informacions, escrita en llatí.

⁹ Tacat.

Inc.: «Acca, a Macrobio lib. 3 Satur. ca. 18 citata ex libro De supplicatione».

Expl.: «Zenobia, Palmyrenorum regina».

[F. 57r: en blanc]

F. 57v-59: [Problemes relatius a composició de fórmules mèdiques]

Són problemes plantejats per l'autor sobre fórmules mèdiques i d'apotecaria, redactats en català. També hi ha sumes, divisions, quebrats, figures geomètriques, etc.

Inc.: «És un metge que vol ordenar una composició en medicina y en ella hi an de entrar diversos simples de diverses qualitats y en diversos graus de "calido, frigido, secco o humido"».

Expl.: «la prova de tot assò és que s'an de sumar tot lo que s'à de pendre de cada hu dels simples y la suma ha de ser tant com és la quantitat de la composició que s'à de fer, so és, en l'exempli ·12· y és d'esta manera [segueix un model de suma]».

[F. 59v-60: en blanc]

F. 61-63: [Figures i escrits diversos]

Hi ha diversos quadres sobre qüestions de física i astrologia, així com algunes frases soltes, en llatí. Una es refereix a les dones: «Mulier aut amat aut odit, nihil est tertium». També trobam una relació de «Authores qui contendunt omnes morbos incantationibus seu cantilenis posse curari», així com un poema i altres escrits.

F. 64-86: De mulierum vitiis ac variis earum moribus, authore Joanne Benimelis.

És un text de caràcter misògin, escrit en llatí. Comença amb un pròleg: «Quod viri tanquam nobiliores uxoribus imperent», al qual segueixen 26 caps. Conté dues llistes: una, d'objectes de vestir i d'ornaments femenins; i l'altra de dones il·lustres.

Inc.: «Rerum naturalium indagatores solertissimi tradunt naturam que parens est et altrix omnium rerum semper ad meliora perfectioraque niti».

Expl.: «Ex quibus illud recte concluditur, mulieres, quo sunt viris frigidiores atque verecundiores eo quoque esse pudiciores».

[F. 86v-91: en blanc]

D'altra banda, al final del manuscrit hi ha inserit un text fotocopiats titulat *De morbo gallico tractatus quam brevis ac necessarius, authore Joanne Benimelis*. Té 28 pàgs. i és de característiques idèntiques al manuscrit. Al davant porta escrit, en bolígraf: «Fotocòpia de l'original que D. Mariano Gual de Torrella regalà al meu cunyat En Bartomeu Darder, que era son metge, dedic a Joaquim Gual de Torrella. Jaume Cirera, 11.I.1989». Conté un fragment de poema i un altre poema [f. 1v], seguit del text sobre la sífilis i acaba amb un quadre i una relació de signes [f. 28].

Resumen

El manuscrito AT 646 del Archivo del Reino de Mallorca contiene una serie de escritos de Joan Binimelis, así como diversas copias de obras literarias anteriores. Entre los textos originales de Binimelis cabe destacar un «Tratado de la precedencia entre España y Francia», una nomenclatura de médicos y otra de mujeres ilustres de todos los tiempos y una pieza de creación de carácter misógino, en latín.

Abstract

The AT 646 manuscript from the archives of the Kingdom of Majorca contains a series of writings of Joan Binimelis as well as various copies of previous literary works. Among the original works of Binimelis it is necessary to stand out a «Precedence treatise between Spain and France», a nomenclature of physicians and of distinguished women of all times and, finally, a misogynous text written in Latin.